

Pisatelství v celé škole

HANA KOŠŤÁLOVÁ

Méně posilovanou složkou gramotnosti je v českém vzdělávání pisatelství. V minulých textech o pisatelství, kterému se věnujeme v projektu Pomáháme školám k úspěchu, jsme vysvětlili náš přístup, objasnili principy dílny čtení, přinesli příklady dílen čtení na prvním i na druhém stupni a zastavili jsme se u psaní v rámci oborů – jiných předmětů, než je čeština.

Pro pisatelství platí stejně jako pro čtenářství, že se u každého dítěte lépe rozvíjí, má-li škola jako celek společnou strategii rozvoje pisatelství a pokud je propojuje se čtenářskými kompetencemi i s rozvojem učení.

Cílem v pisatelství pro celou školu může být naučit děti psát tak, aby jim to pomáhalo ujasnit si myšlenky o sobě i o světě kolem sebe, aby dokázaly vlastním textem sdělit to, co považují z nějakého osobního důvodu za důležité, a aby to vyjádřily tak, že to bude pro čtenáře i srozumitelné, i poutavé. Včetně toho, že to bude napsané správně.

Psaní je současně přirozeným, nenásilným prostředkem pro vytváření lepších, osobnějších vzájemných vztahů mezi dětmi i mezi dětmi a dospělými ve škole. Mění atmosféru. Mohou-li děti písemně přemýšlet o tom, co je pro ně v životě opravdu důležité, a pak to sdílet se spolužáky i s dospělými, otevírají si navzájem své světy. Aby psaní mohlo probíhat bez rizik, je třeba pracovat na bezpečném prostředí. V určité chvíli ale pisatelství k příznivému, přátelskému a otevřenému ovzduší začne samo přispívat. V tom pisatelství možná ještě předčí možnosti, které přináší sdílení čtenářské.

Stejně jako se bavíme o tom, že učitel-nečtenář může jen stěží vychovat z žáků čtenáře, máme důvodné pochyby

o tom, že učitel, který sám nepíše, může dobře podporovat v pisatelství své žáky. Co znamená, že učitel píše? Nemáme na mysli, že je renomovaným autorem beletrie, poezie, nebo že pravidelně přispívá do nějakého periodika nebo si léta vede blog. Stačí, když se rád, s chutí vyjadřuje písemně. Když sám má zkušenost s tím, jaké to je, když chce druhým sdělit to, co sám považuje za zajímavé anebo důležité. A jaké to je, když s druhými sdílí výsledky takového úsilí, setkává se s odezvou svých čtenářů nebo posluchačů, nebo dokonce když může s někým konzultovat i v průběhu psaní.

Škola může vytvořit pisatelsko-čtenářský prostor i pro své pedagogy, samozřejmě čistě na základě osobního zájmu a chuti jednotlivých učitelů účastnit se. A podobně jako existují mezi učiteli čtenářské kluby, mohou si učitelé založit i neformální autorské skupinky. Vždy je třeba dbát na to, aby byly inkluzivní, a ne exkluzivní. Jinak řečeno, aby zvali a přitahovali k otevřenému společenství, místo aby vytvářeli skupinku těch výjimečných, kteří umějí psát.

Přinášíme několik střípků ze škol zapojených do projektu Pomáháme školám k úspěchu, které se týkají toho, jak pedagogové vnímají pisatelství ve své škole.

ZŠ a MŠ Horka nad Moravou

Miroslav Kubíček, zástupce ředitele a pedagogický konzultant, o pisatelství ve škole říká:

V naší škole jsme se začali koncepčně zabývat pisatelstvím před několika lety. Hodně jsme přemýšleli, jak zařídit, aby psaní pro žáky bylo dostatečně motivační, aby děti pouze neplnily zadané úkoly ve slohových útvarech. Kreativce stěží naplní psaní pracovního postupu, i když bychom si mohli říkat, že to někdy někde možná bude potřebovat.

V pisatelském týmu máme šest učitelů, kteří se scházejí pravidelně jednou měsíčně a přemýšlejí, jak rozvíjet u žáků přirozenou potřebu psát. Vzájemně si poskytují zpětnou vazbu ke svým nápadům a sdílejí žákovské výstupy. Cíleně vyhledávají příležitosti pro pisatelství napříč obory. Výstupy ze svých schůzek sdílí neformálně s celým pedagogickým sborem.

Žáci píšou ve všech oborech a sami si hledají témata, která v nich probouzejí zvědavost. Tvoří eseje v angličtině, úvahy v dějepise, propustky v zeměpise, doplňují nejrůznější grafické organizéry. Skrze psaní dáváme žákům příležitost lépe reflektovat vlastní učení, přesněji formulovat a zažívat radost z vlastní tvorby.

Pisatelství se nám osvědčilo i v době distanční výuky. Byla to jedna z mála vhodných příležitostí, jak dostat žáky od monitoru a nechat je samostatně tvořit.

Svobodné psaní umožňuje učitelům opakovaně vnášet do výuky náročné vzdělávací cíle. To se však díky možnosti volby a přirozené atraktivitě pisatelství děje vlnitým a zábavným způsobem.

ZŠ a MŠ v Koperníkově ulici v Třinci

Co o pisatelství ve škole říkají členové čtenářského a pisatelského týmu školy, pedagogičtí konzultanti:

Tomáš Otisk, zástupce ředitele, matematik:

V naší škole se pisatelství systematictěji rozvíjí asi od roku 2017, kdy jsme vstoupili do projektu Pomáháme školám k úspěchu. Tehdy jsme nejprve začali zjišťovat, jaký vztah k pisatelství máme v našem týmu učitelů. Také jsme si uvědomovali, co už ve svých hodinách s žáky děláme. Za těch pár let jsme udělali velký pokrok, pisatelství se u nás stalo důležitou součástí rozvoje žáků. Vedle dílen čtení jsme objevili další účinný prostředek k rozvoji čtenářské gramotnosti. Navíc má pisatelství velký přesah do osobnostní roviny, žáci a učitelé se mnohem více poznávají. V přívětivém prostředí se pak mnohem více a přirozeně učí.

Kateřina Gaszková, vyučující na prvním stupni:

Do pisatelství jsme se pustili hlavně proto, že jsme sami na sobě zakusili, jak obrovskou moc má psaní a sdílení textů. Poznali jsme, že se vlastním svobodným psaním poznáváme, vyjadřujeme jak sami sebe, tak se navzájem poznáváme se svými kolegy. Tvoří to mezi námi pevná pouta a mnohdy přátelství. Řekli jsme si, že bychom takové zkušenosti rádi přenesli do našich tříd, mezi naše žáky. Již čtenářství nám pomáhá tvořit dobré klima ve třídách, dokážeme to podpořit a umocnit pisatelstvím? Taková otázka stála za prozkoumáním.

Veronika Dittrichová, vyučující češtiny a hudební výchovy na druhém stupni:

Velkou smysluplnost spatřuji v propojování čtenářství a pisatelství. Prohlubování čtenářství jde ruku v ruce s pisatelstvím. Když děti čtou, rozšiřují si své obzory o myšlení druhých. Vžívají se do postav, sledují perspektivu příběhu z různých úhlů pohledu, vnímají, jak je příběh napsán, jaká slova a styl autor volí. Tohle vše přirozeně čtením vnímají a nasávají, aniž by cokoliv musely odborně, či literárněvědně pojmenovat. V pisatelství své myšlenky, podobně jako autoři, formulují. Vidí své myšlení a přemýšlení o něčem. Myšlenky se jim psaním zhmotní. Díky čtenářství u dětí vidím obrovský posun v tom, že neulpívají na povrchu. Jejich texty jsou mnohdy až filozofické – ale hlavně jejich. Žáci píšou o sobě, jsou se svými texty bytostně propojeni. Mohou je sdílet spolužákově – někomu, kdo jim skutečně vrstevnický rozumí. Někomu, kdo jim naslouchá, koho zajímají. Tohle je obrovská deviza a přidaná sociologická hodnota pisatelského sdílení.

Na prvním stupni se věnujeme hlavně pisatelství v oborech – dětem dáváme dost možností, aby se vyjádřily k tématům, o kterých se učí, písemně. Pro mnohé je to přirozená potřeba tvořit, sdílet, podělit se o to, co umějí... Stejně jako v oboru, děti často reflektují písemně své postoje i v prožitkových lekcích. Je

povzbuzující, že děti rády píšou i v průběhu distanční výuky. S pravidelnou dílnou psaní začala zatím pouze jedna paní učitelka, ale pandemie její snahy pozměnila. Na dálku bylo složitější zajistit, aby děti procházely podle potřeby všemi fázemi dílny psaní. Svobodné psaní ale žáci neopustili a online vznikly například kromě jiného i krátké poetické texty.

Na 2. stupni se nám v prezenční výuce dařilo dílny psaní zakomponovávat do českého jazyka ve třech třídách. Ve všech ročnících pak v online výuce zařazujeme pravidelně dílny čtení s průniky svobodného psaní. Po vlastním čtení si žáci volně zapisují své myšlenky, písemně formulují své čtenářské prožitky a pak si je ve dvojicích, či menších skupinkách sdílejí navzájem. Pisatelství je žákům oporou v tom, aby spolužáci porozuměli jejich myšlení. Samotný žák poznává své vlastní myšlení, setkává se tak i se svým vlastním vnitřním světem, se svým JÁ. V literárních hodinách si žáci zkoušejí psát i své vlastní poetické texty, básně. Na třídních padletech je jejich tvorba sdílena a čtena online.

Kromě češtiny, jejíž přirozenou součástí jsou různě pojaté významy z četby (například dopis autorovi, postavě, samotné knize...), se žáci účastní i literárních aktivit Městské knihovny Třinec, se kterou naše čtenářská škola velmi úzce spolupracuje. Žáci psali Veselé příběhy pro Třinec (<https://knihovnatrinec.cz/2021/01/11/vesele-pribehy-pro-trinec-2/>). Snažili se tak napsat pozitivní příběh, který skončí happy-endem, navzdory těžkým pandemickým prožitkům. V nemocnicích a sociálních zařízeních příběhy dětí a studentů mnohé potěšily a povzbudily.

Pisatelsky se žáci vyjadřují i v jiných předmětech. V dějepisu paní učitelka uzavírala blok 2. světové války – dala žákům toto zadání:

1. Napiš dopis imaginární osobě (nebo konkrétní osobě) o tom, co museli během druhé světové války zažít. Jak se asi cítili? Jak se jim žilo? nebo
2. Napiš deníkový záznam – představ si, že žiješ během druhé světové války v Protektorátu Čechy a Morava a píšeš deník. Vyber si nějaké datum (událost) a zkus si napsat záznam do deníku. Psát můžeš jako starší babička/dědeček, matka čtyř dětí, žák deváté třídy, učitel na střední škole, člen německé armády (Čech), nebo si postavu vymysli.

Práce žáků 9. ročníků nám při společném kolegiálním dialogu nad výkony žáků braly dech.

Pisatelství zakomponováváme i do výtvarné výchovy. Děti si všímají toho, jak maluje malíř barvami, čtou text a pak se pokoušejí malovat obraz výtvarně i slovy (metaforami).

8. ZŠ v Mostě

Co o pisatelství ve škole říkají Roman Ziegler, ředitel školy a pedagogický konzultant, a Jana Štybnarová, pedagogická konzultantka školy:

Proč jsme se pustili ve škole do rozvoje pisatelství?

Rozvoj pisatelství přišel jako další logický krok našeho směřování. Nejprve jsme rozvíjeli čtenářství, a to jak prožitkově četbou krásné literatury, tak oborově v různých předmětech. V návaznosti na to nám přestalo stačit ověřovat znalosti prostřednictvím testů a samostatných prací, a tak jsme začali přemýšlet, jak zjišťovat, co si o daných tématech, jevech, osobnostech, situacích žáci myslí, jaké mají postoje, jak argumentují...

Zjistili jsme, že mnoho z nás pisatelství intuitivně zavádí a rozvíjí např. v oborech, kde se využívají myšlenkové mapy, volné psaní, srovnávací psaní, R.A.F.T.

Se svobodným psaním v českém jazyce začala jedna paní kolegyně z prvního stupně, která viděla, že děti v přírodovědě a vlastivědě píšou zajímavým způsobem, a říkala si, že by bylo prima dát jejich chuti psát nějaký prostor, nějaký soustředěný čas. V tomto jejím zpočátku velmi nesmělém rozhodnutí ji velmi povzbuzovala naše pedagogická konzultantka z projektu Pomáháme školám k úspěchu.

Kolegyně nejprve navštívila několik kurzů týkajících se pisatelství, aby se ukotvila a neudělala něco, co by dětem ve výsledku nebylo prospěšné. Všechno si nejprve dobře promyslela, chystala si různé pomůcky do stanovišť (pozn. startovna a korektorna). Pak teprve s dílnami psaní začala. Víme, že se zpočátku bála, že děti nebudou umět najít téma, o kterém by chtěly psát, nebude se jim chtít psát hrubou a čistou verzí. Ale dokázala to zařídit tak, že se děti každých 14 dní těšily na takovou práci.

Následně se k této kolegyni přidaly i další, zatím v počtu jednotlivců.

Jak se do rozvoje pisatelství u nás zapojují členové sboru?

V současné době se aktivity, které provádíme, zatím netýkají celého učitelského sboru, ale poměrně širokého okruhu učitelů a učitelů. Jsme stále ještě na počátku našeho objevení pisatelství.

Dalším momentem v rozvoji pisatelství na naší škole se stalo setkávání kolegyně a kolegů, kteří se chtěli nejprve jen o pisatelství něco dozvědět a následně jim připadalo smysluplné a chtěly pisatelství u svých žáků rozvíjet. Máme za sebou dvě setkání učitelů, kteří mají o pisatelství zájem v online podobě. Provázeli jsme je tím, co všechno můžeme za pisatelství považovat, k čemu je to užitečné a jak na to.

Nyní startujeme ve škole práci dvou skupin kolegiálního učení (svobodné – prožitkové psaní a psaní v oborech), kde by učitelé měli přemýšlet o tom, jak ve výuce podporovat žáky v pisatelství.

Máme kolegyně, které pisatelství rozvíjejí u žáků již nějakou dobu, jsou o krůček dál a jsou do určité míry lídry v této oblasti. Svým kolegům přinášejí jak svoje poznatky teoretické, tak i praktické. Tyto kolegyně spolu s pedagogickou konzultantkou budou o zmíněné skupiny pečovat a rozvíjet jejich práci dál.

Jaké změny v pisatelství vidíme u dětí?

Zatím jsme v začátcích. Nicméně už první věci, které děti psaly, byly až nečekaně dobré. Jednalo se o dílny psaní, kdy děti mohly psát o tom, o čem něco věděly, nebo co je zajímá. Volba tématu byla na nich.

Postupně jsme se probírali pracemi žáků a třeba jsme zjistili, že postavy, o kterých žáci píšou, jsou ploché, čtenář si je neumí představit. Propátrávali jsme pak, jak to dělají opravdoví spisovatelé, že si umíme postavu představit. Děti zjistily, že popisy v knížkách jsou jiné než sloh na téma „popis postavy“ nebo „charakteristika postavy“. Spisovatel vypíchne několik důležitých rysů, ať už ve vizáži nebo v povaze, a zakomponuje je do děje tak, že pomalu ani nevnímáme, že to je „ten popis či charakteristika“, ale najednou o postavě něco víme, umíme si ji vizualizovat. Pak jsme děti vybídli, aby to – v pravý čas – ve svém díle vyzkoušely, zda to funguje. Někdo to vyzkoušel hned, někdo počkal, až na to bude mít ve svém textu vhodný prostor.

Rozhodně vidíme, že psaní tímto způsobem děti víc baví, že se zapojují i ti, kteří dříve slohy doslova nesnášeli. Kvalita prací je různá, ale každý má příležitost slyšet zpětnou vazbu od kamaráda nebo od nás od učitelů. Může přepisovat, škrtat, po konzultacích píše čistopis. Důležité je, že děti mají mezi sebou své posluchače nebo čtenáře. Že nepíšou jen pro nás – pro učitele. My se navíc dozvídáme víc o jejich vnitřním světě.

No a v oborech vidíme, že děti již přicházejí na to, že je důležité svoje myšlenky zaznamenávat, aby se nepoztrácely. Žáci jsou již zvyklí se ke svým záznamům vracet a občas například svoje argumenty cizelují. Není to zatím nijak hromadný jev, ale postupně bychom i v oborech právě na tomto chtěli dále pracovat.

Závěr

Vidíme, že každá škola přistupuje k rozvoji pisatelství u pedagogů i u žáků trochu jinak, podle svých možností, podmínek,

preferencí. Všechny se ale zaměřují na takové pojetí pisatelství, v němž žáci mohou velmi brzy uvidět smysl. Psaní se stává jejich oblíbenou činností. Mají pro své psaní velkou volnost a současně i velkou podporu. Neznašená to, že se žáci nesetkávají s vysokými nároky a očekáváními, právě naopak. Získávají pravidelně a často zpětnou vazbu od spolužáků

i vyučujících, a díky tomu, že píšou soustavně, mohou ji velmi rychle využít – text od textu se posouvají k vyšší kvalitě. Vidí zblízka, co v psaní dokážou spolužáci, a navzájem se učí. Ne-píší jen pro paní učitelku, ale pro širší publikum, a i to zvyšuje jejich vlastní touhu napsat text, kterým ukážou, co v nich je. A autory se stávají také učitelé.

Hana Košťálová, programová ředitelka projektu Pomáháme školám k úspěchu financovaného Nadací The Kellner Family Foundation, vedoucí odborného týmu projektu

Pomáháme
školám
k úspěchu